

พุทธวิธีการเรียนการสอน Buddhist Teaching Methods

อุทัย วรเมธีศรีสกุล, ชอบ ดีสวนโคก,
อนุสรณ์ นางทะราช, สิทธิพล เวียงคำ,
สุภาพร บัวช่วย และสาคร ศรีระวรรณ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การสอนในทางพระพุทธศาสนามี 3 ลักษณะ คือ แบบร้อยกรอง แบบร้อยแก้ว และแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง การสอนมี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การสอนของพระพุทธเจ้า มีจุดมุ่งหมาย คือ การสร้างประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุขแก่พหุชน และเกื้อกูลต่อสังคมโลก

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้นพอสรุปได้ว่ามี 3 ลักษณะคือ 1. สอนแบบร้อยกรอง 2. ร้อยแก้ว 3. สอนแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ตัวอย่างคือพระสูตรที่มีคาถาไม่ใช้พุทธวิธีหลักจิตวิทยาและสื่อการสอนของพระพุทธเจ้า อุปกรณ์ที่พระองค์ได้ทรงคิดค้นและทรงนำมาใช้ประกอบการสอนมี 3 วิธี คือ 1. การใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์ 2. การใช้ภาพนิมิตเหมือนภาพยนตร์ 3. การใช้วิธีทดลองด้วยตนเองคุณสมบัติของผู้เรียนในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : การเรียนการสอน, วิธีการเชิงพุทธ

Abstract

There are three types of teachings in Buddhism: poem, prose and prose-poem. There are three aspects of the teachings: behavior, mind and wisdom with their essences in precepts, concentration and wisdom instruction. Contributing to the global society, the aim of teaching of the Buddha is to create benefits, comfort and happiness to people.

The methods of Buddhist teaching are summarized in three characteristics: 1) teaching by poem; 2) teaching by prose and 3) teaching by poem with prose. An example can be seen in the Sutta with non-Gatha which is not the main Buddhist psychological principles and teaching media of the Buddha. The teaching instruments the Buddha created and suggested are: 1) using the occurred event as the instrument; 2) using the vision as that of the film; 3) using the self-experiment as the qualifications of the learners in Buddhism.

Keywords: teaching and learning, Buddhist methods

บทนำ

วิธีสอนแบบพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนานอกจากมีหลักธรรมอันประเสริฐเพื่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนที่หลากหลายเน้นให้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง เรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้แบบพุทธ (ประเวศ วะสี, 2546) มีวัตถุประสงค์เพื่อการลดความเห็นแก่ตัวหรือตัวกูของกู เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานในวิถีชีวิต

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนาจบลง มักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า แจ่มแจ้งจริงพระองค์ ผู้เจริญแจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในเมืองให้คนที่มีจักขุเห็นรูป (วคิน อินทสระ, 2561) พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนที่หลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียน และในการสอนแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลออกเป็น 4 จำพวก คือ 1. อุคฆัตถิณฺณ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 21/132/201) ผู้อาจรู้ธรรมได้พลันเปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอถูกแสงอาทิตย์ก็บาน 2. วิปจิตฺถิณฺณ ผู้อาจรู้ธรรมได้ต่อเมื่อท่านได้อธิบายเปรียบเทียบดอกบัวปริ่มน้ำอันจะบานในวันรุ่งขึ้น 3. เนยยะ ผู้พอจะแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ จึงรู้ตามเปรียบเหมือนดอกบัวใต้น้ำอันจะบานในวันต่อ ๆ ไป และ 4. ปทปรมะ พวกบรมโงะคือ พวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรก็ไม่เข้าใจหรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับดินอันจะเป็นอาหารปลาและเต่า ในบุคคลเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนบุคคล 3 ประเภทแรกโดยทรงเลือกธรรมะให้เหมาะสมกับอุปนิสัยและปัญญาบารมีของบุคคลนั้น (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2544)

การเรียนรู้แบบพุทธเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแพร่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้ 1. สันทัสสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังอย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริง 2. สมาปทา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง 3. สมุตเตชนา พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคึกคักกระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ และ 4. สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ (วรวิทย์ วคินสรากร, 2546)

ฉะนั้น จากเหตุผลกล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้เขียนต้องการวิเคราะห์การเรียนการสอนตามแบบพุทธวิธีมีพฤติกรรมการพัฒนาที่ดีขึ้นตามลำดับ ปรากฏว่ามีการนำเอาการศึกษาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการนำไปศึกษาต่อไป

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

ตลอดเวลา 45 พรรษา พระพุทธองค์ได้บำเพ็ญพุทธจริยา เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า 3 ประการคือ โลกัตถจริยา พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่โลก ญัตตถจริยาพระพุทธรูปจริยาเพื่อประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ และพุทธจริยา พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้าการศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้านโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรมจิตใจ และปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2540)

จากปรัชญาพื้นฐานดังกล่าวนี้ สาระสำคัญของการสอนจะต้องมี “ภารกิจ ทัศนคติ ผู้สอน และผู้เรียน” ที่ถูกต้อง คือ (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2541)

1. ภารกิจสำคัญของการศึกษา ได้แก่ การช่วยให้บุคคลเกิดทัศนคติที่ถูกต้อง และสามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นได้
2. ทัศนคติที่ถูกต้องและความสามารถจัดการดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนาปัญญาและเกิดขึ้นในตัวบุคคลนั่นเองเท่านั้น
3. ภารกิจของผู้สอนและให้การศึกษาทั้งหลาย จึงเป็นเพียงแต่ผู้ชี้แนะทางหรืออำนวยความสะดวก
4. ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้สร้างปัญญาให้เกิดแก่ตน จึงต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมและเป็นผู้ได้ลงมือกระทำให้มากที่สุด และ ผู้เรียนต้องเป็นอิสระในการใช้ความคิดและในการที่จะซักถาม ตอบโต้สืบเสาะ ค้นหาความจริงต่าง ๆ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจขึ้นในตนเอง

สรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนา ได้แบ่งบุคคลออกเป็น 2 ประเภท คือ เสขบุคคล ผู้ที่ยังต้องศึกษา กล่าวคือ น้อมใจไปด้วยศรัทธา ประคองความเพียร ตั้งสติ กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง แลอสេขบุคคล คือ ผู้ที่จบการศึกษาแล้ว

จุดมุ่งหมายการสอน

จุดมุ่งหมายในการสอน หรือลักษณะอาการที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอนมี 3 อย่าง ได้แก่

1. อภิญญาธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือทรงรู้ยิ่งเห็นเองแล้วจึงทรงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม เพื่อใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน
2. สนิทานธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล คือผู้ฟังตรึกตรองตามหรือเห็นจริงได้ และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น
3. สัมปาภูมิกายธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง คือผู้ฟังนำผลนั้นไปปฏิบัติตาม พร้อมทั้งได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามกำลังของตนๆ 4

พุทธวิธีการสอน

1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

1. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบการณ์อยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาสาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

2. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกัน เป็นสายลงไปอย่างที่เราเรียกว่า สอนเป็นอนุပ္พุพพิกา ตัวอย่างคือ อนุပ္พุพพิกา ไตรสิกขา พุทธโอวาท 3 เป็นต้น

3. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเองอย่างที่เราเรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา

4. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กว้าง ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

5. สอนมีเหตุผล ตรองตามเห็นจริงได้ อย่างที่เราเรียกว่า สนิทาน

6. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มากเหมือนอย่างที่เราพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์

แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ไบประดู่ลายในพระหัตถ์ กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายทูลว่า ในปามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนไบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนไบประดู่ลายในพระหัตถ์

2. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

1. รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างใน ทศพลญาณข้อ 5 และ 6 ผู้เรียนมีความชอบ ความสนใจไม่เหมือนกัน และต้องรู้จักอ่อนและ จุดแข็งของผู้เรียน ในการสอนต้องคำนึงถึงจริต 6 อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคล โดยเปรียบเทียบกับ บัว 4 เหล่า

2. ปรับวิธีสอนพ้องให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธีข้อนี้เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1

3. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึง ความพร้อม ความสุขงาม ความแกรบแห่งอินทรีย์หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า ปริปากะ ของ ผู้เรียนแต่ละคน

4. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความ เข้าใจชัดเจนแม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจุฬปันถกผู้โง่เขลาด้วยการให้น้ำผ้าขาว ไปลูบคลำ เป็นต้น

5. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรีหลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีแห่ง ปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึก ว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ การสอนแบบนี้มักมาในรูปถาม ตอบ ซึ่งอาจแยกลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็น

ก. ล่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ซึ่งข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ตัวเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้ ในการนี้ผู้สอนมักจะกลายเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบ

ข. มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่มุ่งแสดง ภูมิ หรือข่มกัน เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆไป ตามควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์

6. ช่วยเหลือ ใส่ใจคนที่ด้อย ที่มีปัญหา (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2541)

3. เกี่ยวกับตัวผู้สอน

1. การสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหา ธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขารู้เข้าใจดี

2. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เฟลิดเฟลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

3. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใครๆ

4. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกละเอียดเป็นสิ่งที่ค่ามองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนงอแง หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ

5. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

คุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่างดังนี้

1. สันทิสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจน แจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
2. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

3. สมุตเตชนา เราใจให้แกลัวกล้ำ บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

4. สัมปหังสนา ขโลมใจให้เข้มขึ้น ราเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติจากกล่าวสั้นๆว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ราเริง หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน

1. วิธีการสอนแบบต่างๆ

1) แบบสากัจฉา หรือใช้วิธีการสนทนา เป็นวิธีที่ใช้สำหรับผู้เรียนที่ยังไม่มีความเลื่อมใสศรัทธา เริ่มต้นด้วยการสนทนา นำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจและเลื่อมใสในที่สุด

2) แบบบรรยาย ใช้ในที่ประชุมใหญ่ ผู้ฟังส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม ผู้ฟังเป็นประเภทเดียวกันและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายแบบกว้างๆได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีในสอนแบบนี้ ทำให้ผู้ฟังแต่ละคนรู้สึกว่าคุณสอนพูดกับตัวเองโดยเฉพาะ

3) แบบตอบปัญหา บางทีเป็นการถามเพื่อหาคำตอบเทียบเคียงกับสิ่งที่อยู่ในใจของผู้เรียน บางทีถามลองภูมิ บางทีเตรียมมาถามเพื่อชมปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบคำถาม พระพุทธองค์ให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น 4 อย่าง คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย 11/312/291)

1.1 เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว

1.2 ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้ว

จึงตอบ

1.3 วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องขยายความเพิ่มเติม

1.4 ฐปณียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย เช่น ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดเอื้อ ลิ่นเบี่ยงเวลาเปล่า ฟังยับยั้งและชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป พระพุทธเจ้าสอนให้คำนึงถึง เหตุแห่งการถามปัญหาไว้ 5 อย่างคือ

(1) บางคน ถามปัญหาเพราะความโง่เขลา เพราะความไม่เข้าใจ

(2) บางคน มีความปรารถนาถาม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา

(3) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นชมเชย

(4) บางคน ย่อมถามปัญหาวัยประสงค์จะรู้

(5) บางคน ย่อมถามปัญหาวัยมีความคิดว่า เมื่อถามไปแล้ว ถ้าเขาตอบถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าตอบไปแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง จะได้ช่วยแก้ไขให้ถูกต้องในการตอบปัญหา นอกจากรู้วิธีตอบแล้ว ถ้าได้รู้ซึ่งถึงจิตใจของผู้ถามด้วยว่า เขาถามด้วยความ

ประสงค์อย่างใด ก็จะสามารถกล่าวแก้ได้เหมาะสมแก่การ และตอบปัญหาได้ตรงจุด ทำให้การสอนได้ผลดีขึ้น

(6) แบบวางกฎข้อบังคับ หรือวินัย ซึ่งต้องเป็นที่ยอมรับและตกลงกันในกลุ่มคณะ

สื่อการสอนของพระพุทธเจ้า

การใช้สื่อหรืออุปกรณ์ประกอบการสอนนี้มีประโยชน์มาก เพราะทำให้ผู้รับเข้าใจได้ง่ายและจดจำได้ดี สำหรับอุปกรณ์ที่พระองค์ได้ทรงคิดค้น และได้ทรงนำมาใช้ประกอบการสอนที่ควรกล่าวถึงมีอยู่ 3 วิธี คือ

1. การใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์ เป็นวิธีการนำเรื่องที่เกิดขึ้นจริงๆ มาสอน ซึ่งทำให้ได้ผลแน่นอน เพราะเมื่อนำเรื่องจริงที่เกิดขึ้นกับคนอื่นมาแล้วเป็นเชิงนิทานเปรียบเทียบ ก็จะช่วยทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ดี แต่ถ้านำเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงๆ ของคนนั้นมาแล้วเล่า แล้วชี้ให้เห็นแง่ความจริงที่แอบแฝงอยู่ ก็ยิ่งทำให้ผู้ฟังเห็นจริงและเข้าใจซาบซึ้งยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นประสบการณ์ของเขาเอง วิธีการเช่นนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงใช้อยู่เสมอ และได้ผลสำเร็จดีทุกครั้ง

2. การใช้ภาพนิมิตเหมือนภาพยนตร์เพราะในสมัยพระพุทธเจ้านั้นไม่มีภาพยนตร์ แต่วิธีการของพระองค์ที่จะกล่าวถึงนี้เป็นวิธีคล้ายกับภาพยนตร์ เป็นวิธีที่ทำให้ผู้ฟังคำสอนได้มองเห็นภาพจริงประกอบคำสอน โดยที่พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการใช้วิธีการฉายภาพให้เป็นคลื่นผ่านเข้าไปในกระแสดิจิตของผู้รับฟัง เรียกว่า การเนรมิตภาพที่ปรากฏนั้นจะเป็นภาพ 3 มิติ ซึ่งอาจจะมุ่งให้ผู้รับเห็นได้คนเดียวหรือให้ทุกคนสามารถเห็นและสัมผัสได้

3. การใช้วิธีทดลองด้วยตนเอง หมายถึงวิธีการสอนที่ให้หลักความรู้ด้านทฤษฎีก่อน แล้วให้ผู้รับคำสอนไปศึกษาค้นคว้าและทดลองทำด้วยตนเองซึ่งเป็นหลักการที่ตรงกับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ มีการทดลองเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะเข้าใจปัญหาต่างๆ ได้อย่างแจ่มแจ้งวิธีการของพระพุทธองค์ในขณะที่ทำให้ทดลองด้วยตนเองนี้เป็นวิธีหนึ่งที่ได้ผลดีเช่นเดียวกันและได้ทรงใช้วิธีนี้ตามลักษณะจริตของผู้เรียนและผู้ฟังที่ได้แสดงออกมา (ดวงเดือน จันทรเจริญ, 2541)

จากหลักฐานที่อาจศึกษาได้นั้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงสอนโดยใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนมาตั้งแต่พุทธกาล และอุปกรณ์นั้นไม่ต้องลงทุนทำขึ้นใหม่ เพราะ

มีอยู่แล้วทั่วทุกหนทุกแห่ง นอกจากนี้ยังทรงเลือกใช้ในลักษณะของการสื่อความมากที่สุด โดยคำนึงถึงประเภทของผู้เรียนหรือผู้ฟังอันได้แก่รูป สัญญาและจิตใจ เป็นหลัก นับว่าพระพุทธรองค์ทรงเป็นผู้ที่มีวิธีการให้การศึกษาได้อย่างยอดเยี่ยมที่สุด

สรุป

การสอน คือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอนที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดจนวิธีการสอนที่ดี พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูดธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการคือการเรียนรู้แบบพุทธเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแพร่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการดังนี้ สันตัสสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังอย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริงสมাপตา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง สมุตเตชนา พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคิดค้น กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และ 3 ด้านโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจและปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าจึงหมายถึง การสร้างประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุขแก่พหุชน (พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย) และเกื้อกูลต่อสังคมโลก (โลกานุกมปาย) การศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ได้

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้นพอสรุปได้ว่ามี 3 ลักษณะคือ 1. สอนแบบร้อยกรอง 2. ร้อยแก้ว 3. สอนแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ตัวอย่างคือพระสูตรที่มีคาถาไม่ใช้พุทธวิธีหลักจิตวิทยาและสื่อการสอนของพระพุทธเจ้า อุปกรณ์ที่พระองค์ได้ทรงคิดค้นและทรงนำมาใช้ประกอบการสอนมี 3 วิธี คือ 1. การใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์ 2. การใช้

ภาพนิมิตเหมือนภาพยนตร์ 3. การใช้วิธีทดลองด้วยตนเองคุณสมบัติของผู้เรียนในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย 1) ธรรมชาติของผู้เรียน ประกอบด้วยชั้น 5 ปัญหาพื้นฐานคืออกุศลมูล โดยสอนตามจริต 6 2) คุณลักษณะของผู้เรียน แบ่งตามพื้นฐานอุปนิสัยบุคคล แบ่งตามพื้นฐานของปัญญา แบ่งตามสติปัญญา แบ่งตามระดับการเรียนรู้ แบ่งตามระดับพฤติกรรม แบ่งตามสภาพแวดล้อม ผู้สอนคือ ครู และคุณลักษณะของครูได้ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกแต่ทรงแสดงไว้ในคำที่เป็นโวพจน์คือ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ธรรมกถึก กัลยาณมิตร และทูต คุณลักษณะผู้สอนที่พึงประสงค์ 1.บุคลิกภาพ มีความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส เป็นผู้มีความประพฤติดีมี ธรรม 4 ประการ คือ รูปร่างมาณิก ใจสัปปมาณิก อัมมปมาณิก และสุวิชาจรณสัมปันนะ

เอกสารอ้างอิง

- ดวงเดือน จันท์เจริญ. (2541). *ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประเวศ วะสี. วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา. *วารสารหมออนามัย*, 12 (4), 7-21.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2540). *พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- . (2541). *พุทธวิธีในการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- . (2544). *พุทธวิธีในการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรวิทย์ วสันตสารกร. (2546). *การศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาคุณภาพวิชาการ.
- ว ศ น อ น ท ส ร ะ . (2 5 6 1) . ไ ต ร ล ัก ข ณ์ (อ อ น ไ ล น์) . แ ห ล่ ง ที่ ม า : <http://www.jozh.net/index.pho?mo=3&art=2456056>. สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2561.